

СПЕЦІАЛЬНЕ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ

SPECIAL PRE-TRIAL INVESTIGATION

Березяк В.М., студентка III курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Головащенко Д.С., студентка III курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Крамінська Д.М., студентка III курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Дана стаття присвячена дослідженню такого кримінального процесуального інституту як спеціальне досудове розслідування. Цей інститут було запроваджено у зв'язку з тим, що особи масово почали намагатися уникати кримінальної відповідальності, що унеможливило б реалізацію принципу невідворотності юридичної відповідальності. Зокрема, поява цього інституту – відповідь на виклик у вигляді воєнних дій на території України.

У роботі досліджено безпосередньо сутність спеціального досудового розслідування. Зокрема, наголошено на тому, що інші країни світу отримати позитивний досвід запровадження подібного інституту. Зазначається, що спеціальне досудове розслідування характеризується таким: відбувається за відсутністю обвинуваченого; наявна обов'язкова участь захисника в кримінальному провадженні; починається на підставі ухвали слідчого судді; усі процесуальні документи в ході такого кримінального провадження надаються захиснику тощо. Акцентується увага на тому, що у цілому спеціальне досудове розслідування здійснюється за правилами загального досудового розслідування, але з урахуванням характерних особливостей.

Також, авторами проводиться аналіз деяких положень нормативно-правової регламентації здійснення спеціального досудового розслідування. У ході такого аналізу встановлено ряд законодавчих прогалин, які перешкоджають ефективному застосуванню відповідного інституту. Такі прогалини стосуються строків спеціального досудового розслідування, порядку його зупинення, суб'єкта, що приймає рішення стосовно здійснення такого кримінального провадження. Водночас, встановлюється, що не визначено момент з якого особа вважається такою, що є в міжнародному розшуку.

Зокрема, автори пропонують здійснити вдосконалення глави 24-1 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) шляхом деталізації її положень. Адже саме це стане «кроком вперед» для розвитку ще більших перспектив практичного втілення спеціального досудового розслідування.

Ключові слова: спеціальне досудове розслідування, невідворотність юридичної відповідальності, законодавчі прогалини.

This article is devoted to the study of such a criminal procedural institution as a special pre-trial investigation. This mechanism was introduced due to the fact that individuals began to try to avoid criminal liability en masse, which would make it impossible to implement the principle of inevitability of legal liability. In particular, the emergence of this institution is a response to the challenge in the form of hostilities in Ukraine.

This paper directly examines the essence of a special pre-trial investigation. In particular, it was emphasized that other countries of the world will have a positive experience of implementing such an institution. It is noted that the special pre-trial investigation is characterized as follows: it takes place in the absence of the accused; there is a mandatory participation of defense counsel in criminal proceedings; begins on the basis of the decision of the investigating judge; all procedural documents in the course of such criminal proceedings are provided to the defense counsel, etc. Emphasis is placed on the fact that, in general, special pre-trial investigation is carried out according to the rules of general pre-trial investigation, but taking into account the specifics.

Also, the authors analyze some provisions of the legal regulation of the special pre-trial investigation. In the course of such an analysis, a number of legislative gaps have been identified that hinder the effective application of the relevant institution. Such gaps relate to the timing of the special pre-trial investigation, the procedure for its suspension, the entity that decides on the conduct of such criminal proceedings. At the same time, it is established that the moment from which the person is considered to be on the international wanted list has not been determined.

In particular, the authors propose to improve Chapter 24-1 of the Criminal Procedure Code of Ukraine by detailing its provisions. After all, this will be a "step forward" for the development of even greater prospects for the practical implementation of a special pre-trial investigation.

Key words: special pre-trial investigation, inevitability of legal responsibility, legislative gaps.

Вступ. Одним із основних принципів юридичної відповідальності, який має практично реалізовуватися, є невідворотність покарання. Це обумовлює те, що будь-яка особа без винятку, яка вчинила те чи інше правопорушення, має бути притягнута до відповідальності на підставі та у порядку, що передбачені законом. Саме з огляду на це, у 2014 році було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини», який запроваджував інститут спеціального досудового розслідування.

Слід зазначити, що саме цей інструмент кримінально-процесуального права мав сприяти швидкості та ефективності здійснення кримінального провадження стосовно окремих категорій осіб. Зокрема, це стосується тих, хто знаходиться у міжнародному розшуку, переховується від слідчих органів задля того, щоб уникнути покарання за вчинене кримінальне правопорушення.

Варто зауважити, що норми, які регламентують порядок та особливості здійснення спеціального досудового розслідування є відносно «молодими», тому є потреба в тому, щоб досліджувати особливості здійснення кримінального провадження саме на їх підставі. Це, у свою чергу, сприятиме нівелюванню помилок у правозастосовній та судово-слідчій практиці.

Аналіз останніх досліджень. Питання спеціального досудового розслідування як однієї з форм досудового розслідування узагалі з самого початку було досить актуальним. Саме тому, чимало вчених-практиків у сфері юриспруденції у своїх працях приділяли увагу зазначеній темі.

Зокрема, можна зазначити, що теоретичне підґрунтя дослідження інституту спеціального досудового розслідування становлять роботи таких науковців як С. М. Стахівського, Л. Д. Удалової, А. В. Шевчишена, В. М. Трофіменка, Ю. І. Азарова, В. М. Трубінова, О. П. Кучинської, О. В. Маленко та багатьох інших. Проте, незважаючи на підвищену зацікавленість до цього питання, все ж таки

наразі комплексно майже не розкрито сутність та особливості спеціального досудового розслідування. Тому, дослідження цієї теми є актуальним та корисним водночас.

Постановка завдання. З огляду на зазначене вище, ця стаття присвячена системному аналізу та вивченню сутності спеціального досудового розслідування, розкриттю його особливостей відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спеціальне досудове розслідування – відносно новий інститут кримінального процесуального права, що обумовлює його недостатню вивченість та конкретизацію. Як уже зазначалося, він був введений у дію в 2014 році, коли було анексовано Автономну Республіку Крим та розпочалися перші воєнні дії на сході України. Обумовлювалося це тим, що саме унаслідок таких подій все більше частішали випадки, коли особа намагалася уникнути кримінального покарання шляхом переховування на тимчасово окупованих територіях чи на території держави-агресора, що визнана такою відповідно до рішень Верховної Ради України. До речі, наразі застосування цього інституту може набути знову значного поширення у зв'язку з початком війни на території України.

Спеціальне досудове розслідування показало достатньо високий рівень ефективності в різних країнах світу. Зокрема, можна говорити про такі держави як Чехія, Франція, Данія, Німеччина тощо [5, с. 273]. У світовій спільноті навіть дійшли до висновку в користь того, що здійснення кримінального провадження на засадах справедливості можливе без участі в ньому обвинуваченого. Це підтверджується у низці справ, які були предметом розгляду Європейського суду з прав людини («Томанн проти Швейцарії», «Шомоді проти Італії» та ряд інших) [4, с. 172].

Доцільно зробити акцент на тому, що під час постановлення рішень Європейський суд з прав людини бере до уваги такі обставини здійснення процедури *in absentia*:

- 1) дотримання порядку повідомлення особи про судовий розгляд та дії влади щодо забезпечення участі особи в судовому засіданні;
- 2) ініціатива та дії самої особи щодо участі у судовому засіданні;
- 3) поважність причин, через які обвинувачений був відсутній;
- 4) можливість оскарження заочного рішення;
- 5) забезпечення і ефективність захисту [1, с. 285].

Таким чином, варто звернути увагу на сутність досліджуваного спеціального досудового розслідування.

У ст. 297-1 КПК України засвідчується, що спеціальне досудове розслідування (*in absentia*) здійснюється стосовно одного чи кількох підозрюваних згідно із загальними правилами досудового розслідування [3]. Аналізуючи це положення, можна зауважити, що фактично мова йде про різновид процесуальної форми досудового розслідування.

Варто зазначити, що спеціальне досудове розслідування здійснюється хоч і з врахуванням загальних правил досудового розслідування, але беруться до уваги норми, що містяться в главі 24-1 КПК України. Тому, можемо виокремити такі характерні особливості такого особливого порядку здійснення кримінального провадження як спеціальне досудове розслідування:

– у ч. 2 ст. 297-1 КПК України встановлено конкретний вичерпний перелік кримінальних правопорушень, де можлива реалізація інституту спеціального досудового розслідування;

– підозрюваний у кримінальному правопорушенні обов'язково переховується від слідчих органів на території держави-агресора чи на тимчасово окупованій території або оголошений у міжнародний розшук;

– усі процесуальні дії, проведення яких є необхідним, проводяться без присутності особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення;

– копії процесуальних документів, які мають вручатися підозрюваному, надаються стороні захисту (адвокату);

– участь захисника в такому кримінальному провадженні є обов'язковою, що обумовлюється наявністю імперативної норми (п. 8 ч. 2 ст. 52 КПК України) [3].

Аналізуючи положення кримінального процесуального законодавства, можна зазначити, що регламентується порядок розгляду клопотання та вирішення питання про здійснення спеціального досудового розслідування, але при цьому залишається багато неточностей.

Зокрема, перш за все, мова йде про те, що не регламентовано момент з якого вважається, що особа оголошена у міжнародний розшук. Як відомо, наразі існує декілька поглядів на цю проблему: 1) з моменту винесення постанови про оголошення особи в міжнародний розшук; 2) з моменту, коли така постанова скеровується до Національного бюро Інтерполу; 3) з моменту публікації щодо особи «червоної картки» Інтерполу [9].

Також, варто зазначити, що спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді (ч. 1 ст. 297-1 КПК України) [3]. Проте, закон не регламентує питання щодо того, слідчий суддя якого суду має розглядати відповідне клопотання. Звісно, що це є певною прогалиною, яка може сприяти неправильному трактуванню та застосуванню законодавства. При цьому, вважаю за доцільне, погодитися з думкою, що клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування подається до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, що впливає з комплексного дослідження норм КПК України [2, с. 335].

Досить цікавою є думка щодо того, хто має приймати рішення стосовно клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування. Більшість науковців вважають, що це компетенція слідчого судді, але, наприклад, Л. Д. Удалова вказує на протилежне. Аргументує науковець свою думку тим, що слідчий суддя за функціональним призначенням приймає рішення стосовно обмеження конституційних прав і свобод особи у кримінальному провадженні. При цьому на етапі прийняття рішення стосовно задоволення клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування про обмеження таких прав не йдеться, тому відповідне рішення має прийматися процесуальним керівником – прокурором [6, с. 63].

Відповідно до ч. 5 ст. 297-4 КПК України якщо підозрюваний, стосовно якого слідчим суддею постановлено ухвалу про здійснення спеціального досудового розслідування, затриманий або добровільно з'явився до органу досудового розслідування, подальше досудове розслідування щодо нього здійснюється згідно із загальними правилами [3]. Тобто, виходячи з аналізу цього положення, бачимо, що йдеться про зупинення спеціального досудового розслідування. Проте, на законодавчому рівні це питання не регламентується. Вбачаємо в цьому проблему, адже для того, щоб досудове розслідування продовжувалося вже в загальному порядку є необхідним наявність відповідного рішення слідчого судді щодо цього [8, с. 130].

Водночас можна зазначити ще одну прогалину в законодавстві стосовно регулювання порядку здійснення спеціального досудового розслідування. Вона стосується безпосередньо строку, протягом якого слідчий чи прокурор мають ініціювати перед слідчим суддею питання щодо здійснення спеціального досудового розслідування. Варто погодитися з позицією А. В. Лапкіна, який свідчить, що прокурор у такому разі має керуватися засадою розумних строків кримінального провадження [7, с. 109].

Таким чином, можна зазначити, що застосування інституту спеціального досудового розслідування може бути достатньо ефективним процесуальним інструментом встановлення справедливості під час здійснення правосуддя, але наразі вбачаємо основну проблему, яка викликає нео-

днозначність в слідчо-судовій практиці. Такою проблемою є недостатнє регламентування питання спеціального досудового розслідування на законодавчому рівні держави.

Висновки з проведеного дослідження. Спеціальне досудове розслідування – відносно новий самостійний інститут кримінального процесуального права, який характеризується своїми унікальними особливостями. Його поява обґрунтована тим, що особи дедалі частіше намагалися уникати юридичної відповідальності за власні дії шляхом переховування від слідства на тимчасово окупованих територіях або на території держави-агресора (Російської Федерації).

Зазначений інститут достатньо зарекомендував себе в зарубіжних країнах. Тому, його поява в українському законодавстві була цілком логічною та необхідною. Варто зазначити, що виходячи з аналізу КПК України в частині регламентування питання здійснення спеціального досудового розслідування, можна дійти до висновку, що встановлена модель цілком відповідає тим стандартам, які визначені світовою спільнотою.

Проте, незважаючи на позитивний аспект існування спеціального досудового розслідування як диференційованої форми кримінального провадження, існують певні проблеми, які перешкоджають ефективному та правильному застосуванню цього інституту.

Зокрема, мова йде про те, що законодавцем не визначено момент з якого особа вважається в міждержавному (або міжнародному) розшуку, не встановлено строків спеціального досудового розслідування, не визначено порядок його зупинення тощо. На нашу думку, це основні

аспекти, які мають бути формально закріплені для нівелювання помилок у юридичній практиці.

Саме тому, вважаємо доцільним удосконалити нормативно-правову регламентацію спеціального досудового розслідування шляхом деталізації глави 24-1 КПК України. Пропонуємо додати норму, відповідно до якої особа вважається такою, що перебуває в міжнародному розшуку з моменту публікації щодо неї «червоної картки» Інтерполу. Крім того, нагальним є визначення в КПК України строку проведення спеціального досудового розслідування в окремій статті або частині статті. Цей строк, на нашу думку, має бути не більшим, ніж строк досудового розслідування в загальному порядку, а також відповідати концепції «розумного строку» в розумінні п. 1 ст. 6 Європейської конвенції з прав людини. Водночас, ч. 1 ст. 297-1 КПК України вважаємо за доцільне доповнити конкретизацією того, що спеціальне досудове розслідування здійснюється саме на підставі ухвали слідчого судді місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування. Також, глава 24-1 КПК України має містити правову норму, що визначає основні підстави для зупинення спеціального досудового розслідування (наприклад, смерть, добровільна поява підозрюваного до слідчих органів тощо).

Вважаємо, що це буде сприяти спрощенню розслідування та підвищенню ефективності здійснення процедури *in absentia* в сучасних умовах. Це, у свою чергу, знизить кількість помилок, яких допускаються слідчі та судові органи через недостатнє регламентування питання спеціального досудового розслідування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дрозд В. Спеціальне досудове розслідування (*in absentia*) як диференційована форма кримінального провадження. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2020/7/58.pdf> (дата звернення: 19.04.2022).
2. Зміна «правил гри» у процедурі *in absentia*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/zmina-pravil-gri-u-proceduri-in-absentia.html> (дата звернення: 19.04.2022).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 19.04.2022).
4. Лапкін А. В. Прокурор у спеціальному досудовому розслідуванні (*in absentia*). URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/72644> (дата звернення: 19.04.2022).
5. Слободенюк В. Особливості спеціального досудового розслідування (*in absentia*) в кримінальному провадженні. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2017/4/36.pdf> (дата звернення: 19.04.2022).
6. Удалова Л. В. Прийняття рішення про здійснення спеціального досудового розслідування. URL: http://109.237.87.242/bitstream/123456789/7146/1/%2B%20АКТУАЛЬНІ%20ПРОБЛЕМИ%20ДОСУДОВОГО_p073-076.pdf (дата звернення: 19.04.2022).
7. Черняк Н. П. Особливості процесуального застосування спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень як форми досудового розслідування. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2021/69.pdf (дата звернення: 19.04.2022).
8. Шевчишен А. В. Поняття спеціального досудового розслідування (*in absentia*) та його функціональне призначення у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. URL: http://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2017_Shevchushen.pdf (дата звернення: 19.04.2022).
9. Шумейко Д. О. Актуальні проблеми спеціального кримінального провадження: теорія та практика. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2020/6/tom_2/50.pdf (дата звернення: 19.04.2022).